

Míg a negyvenes évek második felében szülőföldjükön maradásukért, fennmaradásukért kellett küzdeniük, az '50-es évek első felére esik az időközben stabilizálódott lengyelországi létük anyanyelvű intézményekkel – általános iskolákkal, művelődési házakkal, népi együttesekkel – történő „komfortosítása”.

1956 után a körülmények a lengyelországi nemzetiségek, így a litvánok számára is kedvezőbbekké váltak. Ekkor indult el a korábbi nemzetiségi intézmények szinte szüntelen bővítése, amiből a frissen megalakult Litván Társas és Kulturális Egyesület vállalta magára az oroszlánrészt. Megjelent a kezdetben negyedéves, mostanra kéthetes magazinná bővült *Ašura*, a litván nyelvű sajtó első és mindmáig legfontosabb orgánuma. Folytatódott a litván, illetve litván nyelvet is oktató általánosiskola-hálózat bővülése, a művelődési ház- és könyvtárfejlesztés. 1956/57-ben megnyílt a litván líceum.

A szovjet rezsim ellenére is lassan-lassan mód nyílt a határ menti kapcsolatok szervezésére, aminél gyorsabb és szélesebb volt az USA-ban élő litvánokkal való kapcsolatfelvétel. Ez a régi litván elit is nemegyszer bírált és a lengyel állam által hiába tiltott csomagküldésben csúcsosodott ki.

Az önállóvá vált Litvánia még kedvezőbbé tette a lengyelországi litvánok helyzetét a „nemzeti lét” kérdéseiben. A kapcsolatok akadálytalanná váltak, a litván tv „deszovjetizálódott”, a két állam jószomszédi nyilatkozatot írt alá. Ezzel párhuzamosan Lengyelországban is európaivá fejlődött a nemzetiségi politika, amiről – egyebek mellett – az is tanúskodik, hogy a helyi önkormányzatokban egyre több litván nemzetiségű tagot választanak meg.

Különben a litvánok meglehetősen jól élnek, amiről felmérések tanúskodnak. 80%-uk 80 m²-nél tágasabb házak-lakások tulajdonosa, 11 és 15 hektár közötti termőföldön 10,7, 16 és 20 hektár közöttin, 12, 21 ha fölöttin pedig 15,1%-uk gazdálkodik.

Persze ebben a jelenlegi nagyon kedvező helyzetben is érik a kisebbségi létet csalódások. (Pl. nem sikerült litván jelöltet a Sejmbe juttatniuk, időnként torzsalkodások fordulnak elő az istentiszteleti nyelvek dorgálásában, a szervezkedési szabadság csorbulása korábbi intézményt fenyeget stb.) Ám a civil kurázi sem hiányzik a lengyelországi litvánok „eszközrendszeréből”. Így pl. komoly tiltakozást váltott ki, hogy az egyik litván településközpontban határőr-laktanya létesüljön, mondván: ezzel a lengyelországi javára változik meg a település etnikai összetétele. A külföldi litvánok finanszírozásában 1999-ben felavatott 2,5 ezer m²-es kulturális centrum ezzel szemben a helyi lakosság részéről a gyors és rendezett birtokbavételre és „belakásra” szolgál példaként. Ugyancsak civil kezdeményezés Antanas Baranaska 1857 és 1902 közötti sejni püspök és költő szobrának megalkotása és felállítása (1999. szeptember). Ez egyszersmind üzenet is a lengyel–litván sorsközösség erősítésére a püspök egyik kijelentésére, a „sum gente Lithuanus, natione Polonus”-ra történő emlékeztetéssel.

Futala Tibor

A soknemzetiségű homeli régió az 1920–1930-as években

Picukov, V. P. – Starovojtov, M. I.: Gomel'sina mnogonacional'naâ (20-30-e gody XX veka). Vypusk 1. Gomel'. Gomel'skij gosudarstvennij univeritet im. F. Skoriny, 1999. 175 p.

A homeli régió (ma Fehéroroszország Homeli területe) a többi fehérorosz vidéknél is bonyolultabb módon került Fehéroroszországhoz. Az 1917. februári oroszországi forradalom után a fehérorosz nemzeti mozgalom célja a területi autonómia megteremtése volt,

amelyet azonban az ideiglenes kormány nem támogatott. A bolsevik hatalomátvétel sem kedvezett a fehérorosz nemzeti törekvéseknek. 1917 decemberében összehívtak egy fehérorosz kongresszust, amelyet ugyan a bolsevikok szétkergettek, de még sikerült megválasztani annak végrehajtó bizottságát, amely később, a februári német előrenyomulást követően, 1918. március 25-én kikiáltotta a Fehérorosz Népköztársaságot. Az első fehérorosz államot Ukrajna támogatta pénzügyileg és diplomáciai sikon, azonban éppen a homeli régió hovatarozása vitát váltott ki a két fiatal állam között.

A németek 1918. március 1-jén foglalták el Homelt. A homeli bolsevikok szervezetét az Ukrán Kommunista Párt alá rendelték. Ez azt jelentette, hogy a központi bolsevik szervek nem tekintették Homelt és a Poleszjét Fehéroroszország szerves részének. A régióra igényt tartott Szovjet-Oroszország, az Ukrán Népköztársaság és a Fehérorosz Népköztársaság is. A németek és az ukránok megegyezése értelmében 1918. február 9-én a fehérorosz Poleszje, március végén a homeli járás is Ukrajna fennhatósága alá került. Kijev parancsnokot nevezett ki Homelbe. Szovjet-Oroszország, noha elismerte az Ukrán Népköztársaságot, a homeli régiót továbbra is saját területének tekintette. 1918. április 19–20-án fehérorosz–ukrán határtárgyalások voltak Kijevben. Mindkét fél ragaszkodott Homelhez, a tárgyalások elakadtak, majd Szkoropadzkij hetman hatalomátvétele után végleg abba maradtak. Május elején megszervezték Ukrajna poleszjei kormányzóságát, amelybe Poleszje fehérorosz része és Homel is beletartozott. A fehérorosz kormány különmegbízottat küldött Homelbe, akit azonban az ukránok letartóztattak. A független Ukrajna bukásával 1919 májusában Szovjet-Oroszországhoz kerültek ezek a területek.

A Fehérorosz Népköztársaság ugyan rövid életű volt, de mégis arra készítette a bolsevikokat, hogy felülvizsgálják a fehéroroszokkal szemben eddig követett politikájukat. Ennek következménye volt az, hogy megkezdődött a fehérorosz államiság kiépítése szovjet keretekben. 1918 végén a helyzet gyökeresen megváltozott, a németek visszavonultak, velük együtt távoztak a Fehérorosz Népköztársaság tisztségviselői is. Sztálin mint nemzetiségügyi népbiztos 1918. december 15-én közölte a fehérorosz kommunista vezetőkkel, hogy a fehéroroszokat külön nemzetnek ismerik el, és Fehéroroszországból önálló szovjetköztársaságot szerveznek a grodnói, a minszki, a moguljovi, a vityebszki és a szmolenszki kormányzóságok területén. 1918. december 30-án a bolsevikok Szmolenszkben határozatot hoztak a Fehérorosz Szovjet Szocialista Köztársaság megalakításáról, amelynek kikiáltására 1919. január 1-jén került sor. 1919. január 16-án azonban a bolsevik párt központi bizottsága úgy döntött, hogy a moguljovi, a vityebszki és a szmolenszki kormányzóságok területét kivonja Szovjet-Fehéroroszország fennhatósága alól, így Szovjet-Fehéroroszország csak a grodnói és a minszki kormányzóságokra terjedt ki. 1919. január 19-én a Fehérorosz Kommunista (Bolsevik) Párt Központi Bizottsága ülésén A. Ioffe ismertette a három kormányzóság elcsatolásának tervét. A helyi bolsevikok megpróbálták megakadályozni a tervet. Küldöttséget menesztettek Moszkvába, ott azonban Lenin elmagyarázta nekik, hogy „a köztársaság ütközőállam, és csak annyiban van rá szükség, amennyiben más országokkal határos. A moguljovi, a vityebszki és a szmolenszki kormányzóságok nem határosak más államokkal, ezért ki lehet őket venni onnan”. Szovjet-Oroszország 1919. január 31-én ismerte el az így kialakított Szovjet-Fehéroroszországot, amelynek megalapítását az 1919. február 2–4-i fehérorosz szovjetkongresszuson szentesítették Minszkben. Ezen már február 3-án döntöttek arról is, hogy Fehéroroszország egyesül Litvániaival a lengyelek elleni harc hatékonyságának fokozására. Ez formálisan 1919. február 27-én, a Litván–Fehérorosz Szovjet Szocialista Köztársaság megalapításával történt meg. Ezzel Szovjet-Fehéroroszország jogilag megszűnt. A homeli régió nagyobbik, a moguljovi kormányzóságba tartozó része Szovjet-Oroszországhoz, kisebbik, a minszki kormányzó-

ságba tartozó része a litván–fehérorosz szovjetkötársasághoz került. 1919. április 26-án a moguljovi kormányzáság nagyobb részéből, a minszki kormányzáság recsikai és a csernyigovi kormányzáság négy északi járásából megalakult a homeli kormányzáság, amelynek szovjetkongresszusa a Szovjet-Oroszországhoz való tartozás mellett döntött. A lengyel–szovjet háború után 1920. július 31-én másodsor is kikiáltották a Fehérorosz Szovjet Szocialista Köztársaságot, amely kezdetben csupán az egykori minszki kormányzáság 6 járását foglalta magában. Hamarosan felmerült a korábban Szovjet-Oroszországhoz csatolt fehérorosz többségű területeknek az új fehérorosz szovjetkötársasághoz csatolása, ami 1924. március 24-én meg is történt. A nemrég kialakított homeli kormányzáság egy része ekkor Szovjet-Fehéroroszországhoz került. 1926. december 4-én további két járás, a homeli és a recsikai került fehérorosz közigazgatás alá. A közigazgatás többszöri át-szervezése után 1938-ban az akkori Szovjet-Fehéroroszországot öt területre (*oblast'*) osztották, ezek egyikeként ekkor jött létre a Homeli terület mint közigazgatási egység.

A homeli régió története során mindig soknemzetiségű volt. A többséget alkotó fehéroroszokon kívül oroszok, ukránok, zsidók, lengyelek, németek, litvánok, lettek, tatárok és más kisebbségek is éltek itt. A nemzetiségek aránya eltért a fehéroroszországi átlagtól. Az 1926. évi szovjet népszámlálás szerint az akkori Fehéroroszországban a fehéroroszok aránya 80,6 százalék volt, a homeli területen azonban csak 68,9 százalék. A homeli régióban az országos átlagnál nagyobb volt az oroszok, az ukránok és a németek aránya, míg kisebb a fehéroroszeké, a letteké, a litvánoké és a tatároké.

Az orosz lakosság magas aránya egyrészt objektív okokkal magyarázható (keleten a terület a kompakt orosz lakosú területtel érintkezik), másrészt a statisztikát torzítja az a tény, hogy a terület 1926. évi Fehéroroszországhoz csatolása előtt aktív propaganda folyt amellett, hogy a régió Oroszország része maradjon. Mivel a fehérorosz nemzeti tudat a falusi lakosság körében még nem szilárdult meg, e propaganda hatására sokan orosznak vallották magukat. A fehéroroszek aránya keletről nyugat felé haladva nőtt a lakosságon belül.

Torzítanak a statisztikák a lengyelek esetében is. A sokszor már csak fehéroroszul beszélő kisnemesi származású katolikusok lengyelnek vallották magukat, tehát a vallás erősebb jellemzője volt identitásuknak, mint a nyelv. Az 1920. évi szovjet–lengyel háború idején sok lengyelt kitelepítettek a frontzónából, ezért az itteni lengyelek még sokáig nem merték magukat lengyelnek vallani. A később is feszült lengyel–szovjet viszony nem kedvezett az objektivitásnak ezen a téren.

A homeli régió és egész Fehéroroszország legnagyobb kisebbsége a zsidó volt. Az orosz birodalmi viszonyok örökségeként a zsidó lakosság a városokban és a kisvárosokban koncentrált. Az 1926. évi népszámlálás szerint Homelben a lakosság 35,5 százalékát tették ki, Recsicában az arányuk 44,6 százalék, Mozirban pedig 61,3 százalék volt. Voltak kisvárosok, ahol a zsidó lakosság aránya a 90 százalékot is meghaladta (Scsedrin – 91,1%, Poddobrzanka – 92,4%).

A fehéroroszek és a lengyelek zömmel falun éltek, és földműveléssel foglalkoztak. A homeli régióban élt még mintegy 4 ezer német is, szintén főleg földművesek. Ezek a szomszédos Volhíniából (Ukrajna) telepedtek ide át a XX. század elején. A mintegy 900 lett és 850 litván között fele-fele arányban voltak városlakók és földművesek is. Ez utóbbiak a XIX. század második felében kerültek ide, amikor a Baltikumban nehéz volt földhöz jutni.* A narovljai járásban csehek is éltek, mintegy 50 család, akiket a XX. század elején egy Anzelmov nevű földbirtokos mint béreseket telepített itt le.

A nemzetiségi sokféleséget a helyi szovjetek is tükrözték. Az 1927. évi szovjet-fehérorosz alkotmány értelmében nemzetiségi szovjetek alakulhattak ott, ahol a helységben többségben volt valamely nemzetiség. 1929-ben 72 ilyen nemzetiségi szovjet volt a köztársaságban, ezek többsége a homeli régióban működött.

1934-től kezdve ezek a helyi nemzetiségi szovjeteket fokozatosan elsorvasztják. például 1934-ben a köztársaságban 40 lengyel nemzetiségi szovjet volt, 1935-ben 34, 1936-ban 29, 1937-ben 19, 1938-ban pedig már egyetlen egy sem. Az 1930-as évek végére a többi nemzetiségi közigazgatási egységet is felszámolták.

A hivatalos nemzetiségi politika a Szovjetunióban mindig a pártpolitikától függött, és azzal együtt gyakran éles fordulatokat vett. A homeli régiónak Szovjet-Fehéroroszországhoz való csatolása (1926) idején még a nemzetiségi kérdés demokratikus kezelése volt napirenden, az 1927. évi alkotmány garantálta a kisebbségek jogait. 1929-ben azonban már változott a helyzet, felismerték, hogy „a nemzetiségek bolsevizálása” nehézségekbe ütközik. A kollektivizálással már nem volt összeegyeztethető a nemzetiségi jogok biztosítása, mert a nemzeti közösségeket a magasabb politikai szempontok érdekében szét kellett verni.

Zoltán András

Emigráns orosz diplomaták 1917 októbere és 1924 között

Kononova, M.: Russkie diplomaty v émigracii. = Meždunarodnaâ žizn', 2000. 2. no. 67–78. p.

Az októberi forradalom győzelmét követően a cári, illetve az időleges kormányt szolgáló orosz külképviseletek tagjai emigránsok lettek. Eközben a testület közös elhatározása volt: az antibolsevizmus térhódításának támogatása érdekében fenn kell tartani és működtetni az addigi diplomáciai hálózatot.

A fennmaradással kapcsolatosan az volt a legfontosabb kérdés: de miből? A képviseltek szokásos (három hónapra szóló) ellátmánya utolsó alkalommal a forradalom előtt kis idővel érkezett meg a címzetekhez az orosz külügyminisztériumból. Rajta kívül az egyes követségek és konzulátusok csupán az általuk kezelt (esetenként, pl. a konzulátusoknál: általuk gyarapított) ún. kincstári vagyonokra támaszkodhattak, amelyek különböző eredetű (pl. hadianyagok vásárlásából visszamaradt, illetve a fogadó ország támogatásából akumulálódó) és megjelenési formájú (készpénz, értékpapírok, nemes fémek) fizetőeszközökből kerekedtek ki.

A legfontosabb külképviseleteken szinte csillagászati értéket képviseltek ezek az eszközök. A legértékesebb „kincstárral” a washingtoni követség rendelkezett, de a párizsi, londoni és tokiói követség sem nagyon maradt el ettől. Míg a washingtoni és a tokiói „kincstárral” a követség úgy élt, ahogyan jónak látta, addig a párizsit Oroszország szövetségesei zárolták, és csak 1919-ben oldották fel a zárlatot. Londonban egyenesen M. M. Litvinov népbiztos kérésére fogatosított ilyen kifizetési zárlatot a Bank of England, de ahhoz már nem járult hozzá, hogy a bolsevikok költhessenek ebből a keretből. Az októberi forradalmat követő idők zűrzavarai és bizonytalanságai, illetve néhány diplomata „enyves keze” miatt a washingtoni, illetve némely más olyan követségen és konzulátuson, ahol nem következett be keretek zárolása, hatalmas – s itt hadd éljen a referáló modern pesti szlenggel – „lenyúlások” mentek végbe. A legnagyobbak egyikét B. A. Bahmetev washingtoni követ produkálta, aki 56–58 millió dollárt utaltatott át saját bankszámlájára. Eb-